

PAPER DETAILS

TITLE: Bolsevik Ihtilalinin Ardından Osmanlı Devleti'nin Rusya'daki Yeni Rejime Bakışı

AUTHORS: Nejla GÜNAY

PAGES: 353-376

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/847389>

BOLŞEVİK İHTİLALİ'NİN ARDINDAN OSMANLI DEVLETİ'NİN RUSYA'DAKİ YENİ REJİME BAKIŞI*

NEJLA GÜNAY**

ÖZ

Rusya, XX. yüzyıl başlarında iç ve dış politikasında yeni durumlarla karşılaştı. İçerde Rus halkı, XIX. yüzyıl sonlarında rejim karşıtı hareketler başlatmıştı. Dış politikada ise Berlin Antlaşması'ndan sonra Balkan devletlerinin bağımsızlık hareketlerinde Rusya'nın oynadığı rolü göz önüne alan İngiltere, bu devletin Anadolu ve Asya'da etkin olmasını istemediğinden Rusya'yı Anadolu ve Kafkasya'da meşgul etmek için Ermenileri kışkırttı. Ayrıca Uzak Doğu'da Japonya'yı Rusya'ya karşı girişebileceği bir savaş için teşvik edip destekledi. Bütün bunlar sonucunda Rusya'nın 1890'dan itibaren Ermeni tebaası ile ilişkileri bozuldu. XX. yüzyılın başında Kafkasya'da Ermeni-Azerbaycan Türkleri ve Gürcüler arasında çok ciddi çatışmalar yaşandı. Bu çatışmalarda sosyalizmi savunan işçi sınıfının çok büyük etkisi oldu. Rusya, 1905 yılında da Japonya karşısında giriştiği savaşı kaybetti. Politik zorluklar yaşayan Rus Çarlığı Meşrutiyet rejimini ilan etmek zorunda kaldı. Rusya'nın kendisi için bir tehdit olmaktan çıktığını gören İngiltere, bundan sonra Almanya'ya karşı Rusya ile ittifak kurdu. Bu iki devlet Fransızları da yanlarına alarak Birinci Dünya Savaşı'na birlikte girdi.

Birinci Dünya Savaşı esnasında savaşın getirdiği ağır yük Rusya'nın iç işlerindeki karışıklıkları artırdı. Siyasi görüş ayrılıkları baş gösteren ekonomik sıkıntılarla daha da belirginleşti ve başlangıçta halk hareketleri olarak başlayan olaylar, Bolşeviklerle Menşeviklerin birlikte hareket ettiği büyük bir ihtilale dönüştü. Mart 1917'de baş-

* Bu makale, "Mülkiye Uluslararası İlişkiler Kongresi Ekim Devrimi'nin 100. Yılı: Sovyetler Birliği, Soğuk Savaş, Uluslararası Sistem, 16/17 Ekim 2017, Ankara" adlı etkinlikte bildiri olarak sunulmuştur.

** Prof. Dr., Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Bölümü, gunaynejla@gmail.com
ORCID: 0000-0001-5895-8359 DOI: 10.33419/aamd.642336
Makale Gönderim Tarihi: 04.12.2017 Makale Kabul Tarihi: 13.02.2019

layan olaylar, Rus Çarı II. Nicholas'ın tahtından feragat etmesine 25 Ekim 1917'de Petrograd Garnizonunun Bolşeviklere katılıp aynı gece II. Sovyet Kongresi'nde Bolşevik Programı'nın onaylanmasına kadar sürdü.

Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı sırasında en büyük düşmanlarından biri olan Çarlık Rusya'sıydı. Dolayısıyla Rusya'da meydana gelen bu rejim değişikliği Osmanlı Devleti'nin cephedeki düşmanlarından birini azaltsa da beraberinde bazı yeni problemler getirdi. Bolşevik İhtilali'nden sonra Osmanlı Devleti'ne sığınan mülteciler boyutu birçok araştırmacının dikkatini çekmiş ve bu konuda çeşitli akademik çalışmalar yapılmıştır. Bunlara B. Bakar, K. Acar ve U. Karadoğan'ın çalışmaları örnek gösterilebilir:

Görüldüğü üzere bu konuyla ilgili çalışmalar genellikle İstanbul'a gelen Rus mülteciler üzerinde yoğunlaşmaktadır. Oysaki mülteciler meselesi Osmanlı Devleti için Bolşevik ihtilalinin sonuçlarından sadece biridir. Bu araştırmanın kapsamı Bolşevik İhtilali'nden sonra Osmanlı-Rusya ilişkileridir. Araştırmada iki konuya odaklanılacaktır: İlk bölümde Bolşevik İhtilali'nden sonra yeni hükûmet kuruluncaya kadar devam eden belirsizlik döneminde Osmanlı hükûmeti ve Osmanlı aydınlarının Rusya'daki gelişmelere nasıl baktığı incelenecektir. İkinci bölümde ise; Osmanlı Devleti'nin bu ihtilal sebebiyle karşılaştığı problemler ele alınacaktır. Bu problemler arasında; Osmanlı Devleti'nin doğu ve batı bölgelerinde ortaya çıkan salgın hastalıklar, Trabzon limanından Rusya'ya gönderilen mallar, piyasalarda görülen Rus parası istilası, bazı Rus askerlerinin doğu sınırından Osmanlı'ya sığınması, Rusya'ya kaçırılan asâr-ı atika, Osmanlı-Rus sınırında karşılaşılan bazı olaylar ve sığınanların muhasım devlet tebaasından sayılıp sayılmayacağı gibi konular vardır. Osmanlı yöneticilerinin, değişik konularda karşı karşıya kalınan bu problemlere ne gibi çözümler getirdiği de araştırmanın kapsamında yer alacaktır. Bu şekilde Osmanlı elitinin Rusya'daki yeni rejime bakışının ne olduğunun ortaya konması amaçlanmaktadır.

Bu çalışmada; Başbakanlık Osmanlı Arşivi belgeleri ana kaynak olarak kullanılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Rus Çarlığı, Bolşevikler, 1917, Mülteciler.

THE STANCE OF THE OTTOMAN EMPIRE TO THE NEW REGIME IN RUSSIA AFTER THE BOLSHEVIK REVOLUTION

ABSTRACT

In Russia, the movements against the regime by the people started at the end of the 19th century. The abundance of the gains of Russia from the Berlin Treaty in 1878 disturbed England because of the role Russia played in the independence movements by the Balkan States and that they could also be very active in Anatolia and Asia. England provoked Armenians to keep Russia busy in Anatolia and Caucasus. It also provoked and supported Japan in the Far East for a war it could fight against Russia. Because of all these, the Russian-Armenian relations deteriorated after 1890. In the beginning of the 20th century, serious clashes between the Armenians, Azerbaijan Turks and Georgians in Caucasus. On these clashes, the worker class which supported socialism had a significant impact. Hence, the Russian Tsar had to announce Constitutionalism. England, who realized Russia was no longer a threat, formed an Alliance with Russia against Germany, and along with the French they joined World War I together.

355

The heavy burden that the World War I brought increased the disorder in Russia. The economic problems resulted in more polarized political views and the movements by the people finally led to a riot in which the Bolshevik and the Menshevik acted together. The events that started in March 1917 continued until the abdication of Nikolai the Second and the joining of the Petrograd Garrison to the Bolsheviks as well as the confirmation of the Bolshevik Program by the Second Soviet Congress on October 25th, 1917.

One of the biggest enemies of the Ottoman Empire in World War I was the Tsarate of Russia. Hence, the regime change resulted in one less enemy for the Empire to fight with. However, it also brought some additional problems with it. The extent of the refugees that came to the Ottoman Empire attracted the attention of numerous scientists and different academic studies have been performed on this issue. Some examples include the works of B. Bakar, K. Acar and U. Karadogan.

As is seen, the studies on this issue mostly focus on the Russian Refugees who came to Istanbul. On the other hand, the refugee problem is only one of the outcomes of the Bolshevik Revolution on the Ottoman Empire. The scope of this study is the Ottoman-Russian relations after the Bolshevik Revolution. This study will focus on two aspects: 1) The views of the Ottoman Government and Ottoman Intel-

lects on the developments in Russia during the era of uncertainty after the Bolshevik Revolution, 2) the problems the Ottoman Empire faced due to this revolution, among which the epidemics that occurred in the eastern and western parts of the Empire, the assets that were sent to Russia from the Port of Trabzon, the invasion of Russian currency in the market, the defection of some Russian soldiers to the Ottoman Empire, the antics that were smuggled to Russia, some events that happened along the Ottoman-Russian border, and whether the refugees would be given citizens of an enemy state status could be included. This study will elucidate on how the Ottoman governors resolved these problems. Doing so, the views of the Ottoman elites on the new regime could be revealed. In this study, the main resources will be documents from the Ottoman Archives.

Keywords: Ottoman Empire, Russian Tsardom, Bolshevik, 1917, Refugees.

GİRİŞ

Rus Çarlığının Son Döneminde Osmanlı Rus İlişkileri Çarlık Rusya'sının Yıkılması

Birinci Dünya Savaşı devam ediyorken Rusya'da Bolşeviklerin iş başına gelmesiyle, Bolşeviklerle eski rejim yanlısı veya Bolşevik karşıtı kesimler arasında bir iç savaş çıktı. Bu iç savaşta Bolşeviklerin oluşturduğu ordu Kızıl Ordu olarak adlandırıldı. Bolşevik karşıtlarının oluşturduğu ordu ise Beyaz Ordu şeklinde anıldı ve bu ordunun sayısı 1919'da 100 bine ulaştı. Beyaz Ordu'nun önemli bir kısmını Çarın ordusundaki subaylar ve devrime en başından beri karşı koyan Don-Kuban bölgesindeki Kazaklardan oluşmakla beraber kısa sürede bunlara yenileri eklendi. Ancak içindeki çeşitliliğe rağmen Beyaz Ordu temelde bir subay hareketiydi ve onların amaç ve ideallerini yansıtmaktaydı. Bu subaylar ve generallerin çoğu düşünüldüğünün aksine zengin ailelerden gelmiyordu; onların Bolşevik karşıtlığının temel sebebi, Bolşeviklerin sanayi başta olmak üzere ülke ekonomisini ve kaynaklarını devletleştirmeleri ve toprak dağıtmaları değil, yönetimi bir darbeye, zorla ele geçirip orduyu dağıtmalarıydı. Subay ve generallere göre ordunun dağılması rejimin dağılması anlamına gelmekteydi. Bu ordu içinde yer alanların aralarında bir ideolojik birlik yoktu. İçlerinde eski ordu ve hükûmet mensuplarının yanı sıra birçok küçük burjuva, zanaatkâr, esnaf, işçi ve işveren ve hatta köylüler vardı¹. Öte yandan bu kargaşadan faydalanarak kendi özerk devletlerini kurmak isteyen Ukraynalılar, Gürcüler, Kalmuklar ve diğer bazı millî unsurlar Bolşeviklere karşı mücadeleye girişecekleri emareleri gösterdiler. Bir süre sonra iç savaş dış güçlerin müdahaleleriyle daha karmaşık bir hâl aldı. İtilaf Devletleri Çarlık Rusya'sı ile bağlantı kurdukları bazı limanların Almanların eline geçmemesi için Nisan 1918'de kuzey limanları Murmansk ve Arhangelsk'e çıkarma yaptılar. Bu esnada diğer bağlantı limanı Pasifikteki Vladivostok'u da kontrol altına aldılar. Bu İngiltere ve Fransa'nın Bolşevik karşıtı güçlerle temas kurmasına zemin hazırladı. Rusya'daki iç savaş bu şekilde komünizme karşı bir Haçlı seferine dönüştü².

Bolşevikler; doğudan Çek kuvvetleriyle Amiral Kolçak tarafından, batıda Leh ordusu ve Baltık bölgesinde General Yudenitç ordusu, kuzeyde durum-

- 1 Kezban Acar, "Rusça Kaynaklarda Gelibolu ve Beyaz Ruslar", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılı*, S 20, Yıl: 14, Bahar 2016, s.3.
- 2 Bülent Bakar, *Esir Şehrin Misafirleri Beyaz Ruslar*, Tarihçi Kitabevi, İstanbul 2012, s.2-3.

dan istifade etmek isteyen Mannerhaym komutasındaki Fin ordusu ve General Miller'in güçleriyle, güneyde ise General Denikin kuvvetleri tarafından kuşatılmıştı. Bu tablo onların işinin hiç de kolay olmadığını göstermekteydi. General Alekseyev ve General Kornilov komutasındaki Gönüllü Ordu, 1918 yazı boyunca parlak başarılar elde etti. Gönüllü Ordu, eski ordu bakiyesi bazı subaylar, askerî okul öğrencileri, üniversite öğrencileri, hatta liseli gençlerden oluşmuştu. Silah ve mühimmat bakımından yetersiz olan bu ordunun morali yüksekti. Bolşevikler ise askerî bakımdan henüz organize olamamışlardı. Gönüllü Ordu ile Don Kuban Kazakları, Bolşevikleri tüm Kuzey Kafkasya ve Don bölgesinden silmeyi başardı. Bu dönemde Ukrayna, Alman-Avusturya işgalindeyken, en kuzey ve en doğudaki Rus limanları İtilaf Devletleri işgalindeydi. Almanya'nın 11 Kasım 1918'de mütareke yapması ve Birinci Dünya Savaşı'nın bitmesiyle Sovyet Rusya için yeni bir dönem başladı. Almanların Ukrayna'yı boşaltmasıyla, Güney Rusya'yı kontrol etmek için bu bölgenin önemli bir askerî güç tarafından kontrol altına alınması gerekiyordu. Bununla beraber İtilaf Devletleri yeni bir askerî yük ve sorumluluk almak istemediler ve Güney Rusya bu devletlerce iki farklı yapay kuşağa bölündü. İngiltere kendisini Trans-Kafkasya bölgesinin işgaliyle sınırlarken Fransızlar kendi kontrol bölgelerinde agresif bir tutuma büründüler. Fransa 13 Mart 1919'da yaptığı açıklamada Odesa bölgesinin en yüksek otoritesi olduğunu ilan etti ve yerel Rus güçlerinin de desteğini alarak Bolşeviklere karşı operasyonlara başladı. Sovyet ordularına doğrudan saldırı niteliğindeki bu politika bir süre sonra hezimetle sonuçlandı. Böylece nispeten zayıf olan Bolşevik ordusu, Fransız ordusunu Güney Rusya'dan tamamen çıkarmaya muvaffak oldu³. Ancak bu başarı uzun sürmedi. Lenin ve diğer Bolşevik liderler, 1918-1922 yılları arasında otoritelerine başkaldıran ve yukarıda bahsi geçen gruplardan müteşekkil Beyaz Ordu'yu ve Beyazları mağlup etmeyi başardılar. Bu galibiyeti sağlayan etkenleri ise; Lenin'in her şeyi "Sovyetler/Meclisler" adına yaptığını iddia etmesi, devrim öncesinde vaat ettiği gibi köylülere toprak vermesi ve Rusya'nın barış anlaşmaları yapmak suretiyle devrim öncesinde söz verildiği gibi savaştan çekilmesi idi.

Başarıda bunların yanı sıra Bolşeviklerin Rusya'nın sanayi merkezlerini ve demiryolları ve ulaşım ağıyla çok geniş bir araziye kontrol etmesinin de payı vardı⁴.

3 Bakar, *Esir Şehrin Misafirleri*, s.3-4.

4 Acar, "Rusça Kaynaklarda Gelibolu", s.4.

Rusya'da meydana gelen bu olayların Osmanlı Devleti'nde çeşitli etkiler göstermesi kaçınılmazdı. Öncelikle Osmanlı Devleti, etrafında olup biten olaylardan etkilenmeye açık bir coğrafya ve sosyal yapıdaydı. İkinci olarak 1905 yılında İran ve Rus Çarlığı'nda meydana gelen olaylar Osmanlı Devleti'ni de etkilemişti ve Anadolu'nun doğusunda bu iki ülkede Meşrutiyet rejimi ilan edilmesinden kaynaklanan bir dizi olay yaşanmıştı⁵. Üçüncü olarak Birinci Dünya Savaşı'nın devam ediyor olması da Rusya'daki devrimi Osmanlı Devleti açısından önemli kılmaktaydı. Çünkü Osmanlı topraklarının bir bölümü çarın orduları tarafından işgal edilmişti. Rusya'nın savaştan çekilmesi Almanya'yı güçlendireceği için savaşın genel seyri açısından İtilaf Devletleri'nin durumunu zorlaştıracakı aşıkardı. Son olarak da Osmanlı Devleti, ilişkileri nasıl olursa olsun Rusya ile sınır komşusuydu. Bu bildiride Rusya'da çarlığın yıkılması sürecinde Osmanlı Devleti'nin gelişmeleri nasıl takip ettiği ve ne gibi problemlerle karşılaştığı konusuna odaklanılacaktır.

Bolşevik İhtilali'nin Osmanlı Devleti'ne Yansımaları

Osmanlı aydınları, Rusya'da olup bitenleri imkânları ölçüsünde takip etmekteydi. Yerinden haber alma açısından sıkıntıları olan Osmanlı matbuatı birçok konuda olduğu gibi bu konuda da Avrupa matbuatını haber kaynağı olarak kullanmaktaydı. Bu da hâliyle bölgeden sağlıklı haberler alınamamasına yol açıyor ve birçok haber metni Osmanlı aydınlarının bu konuyla ilgili kafa karışıklığını gözler önüne seriyordu. Osmanlı matbuatı genel olarak muhasım devletlerin iç durumlarının nasıl olduğunu ele alan haberler yaptıkları gözlenmekte ve Rusya'nın durumu da yakından takip edilmekteydi⁶. Fakat zaman zaman yazıların içeriğini doldurmakta zorlandıkları görülmekteydi. Mesela Rusya'da kanlı ihtilal şeklinde atılan manşetlerin açıklandığı metinlerde bu kanın nerede nasıl döküldüğü izah edilemiyordu. Çünkü özellikle İngiliz Reuters kaynaklı haberlerde St. Petersburg'ta karışıklıklar olmadığına dair haberler servis edilmekteydi ama özellikle Almanlar bu haberleri kuş-

5 Bu olayların en önemli sebebi İran gibi Müslüman bir ülkeyle Rusya gibi koyu mutlakiyetle idare edilen bir ülkede bile Meşrutiyet ilan edilmesi sonucunda Osmanlı Devleti'nde de bu rejimin ilan edilmesi gerektiğiyle ilgili taleplerdi. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Nejla Günay, **Zoraki İttifaktan Yol Ayrımına İttihat Terakki ve Ermeniler**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2015, s.55-106.

6 “Rusya'da Buhran Devam Ediyor” başlığı altında verilen haber, Tasvir-i Efkâr gazetesinin 21 Eylül 1917 tarihli nüshasında yer almış ve gazetenin ikinci sayfasının iki sütunu buna ayrılmıştı. Rusya'daki durum ve grupların faaliyetleri çok ayrıntılı bir şekilde ortaya konmaya çalışılmıştı. Bkz. **Tasvir-i Efkâr**, numara:3339, 21 Eylül 1917.

kuyula karşılamaktaydı. Çünkü İngiliz haber ajansı, İngiltere aleyhine yapılan gösterileri ve hareketleri önemsiz gibi yansıtmayı tercih etmekteydi⁷.

Osmanlı aydınları, Rusya'daki bu gelişmenin bir barış yapılmasına vesile olabileceği görüşünde birleşmekte ve olumlu karşılanmaktaydı. Ancak Osmanlı kamuoyu, 11 Kasımdan itibaren haber kaynağı yelpazesini genişletme ihtiyacı duyduğu ve Fransız ve İngiliz basınına ilaveten Alman, Avusturya ve Macar basınına da takip etmeye başladığı görülmektedir. Bu sefer Rusya'da olan biten daha gerçekçi bir şekilde kamuoyuna aktarılmıştır⁸.

Osmanlı hükûmetinin konuyu dış temsilciliklerinden gelen bilgiler doğrultusunda araştırdığı görülmektedir. Buna göre ilk bilgiler Stockholm Maslahatgüzarı Esat Bey tarafından 3 Kasım'da Babıali'ye bildirildi. Bu mesajda, Bolşeviklerin başarılı olup iktidara gelmesi durumunda “tazminatsız ve ilhaksız” bir barış siyaseti izleyecekleri belirtiliyordu. Kopenhag'tan Safa Bey'in Ekim İhtilali'nden hemen önce Hariciye Nezaretine gönderdiği yazılarda da Rusya'da “iki-üç ay içinde” bir Bolşevik İhtilali olacağı ve idareyi ele geçirecek olanların mezalime başvuracakları bildiriliyordu. Rusya'da ihtilal olduğuna dair Osmanlı makamlarına ilk haber veren de Stockholm Maslahatgüzarı Esat Bey idi ve bunun tarihi 8 Kasım'dı:

“Daha evvelki yazı ve telgraflarla bildirdiğim tahminler gerçekleşmiş ve Bolşevikler St. Petersburg'u kan dökmeksizin ele geçirmişlerdir. Geçici hükûmet ilga edilmiş, Nazırlar tevkif edilmiştir. Bolşevikler tarafından bir barış akdi teklifi beklenilmektedir.”⁹

Osmanlı basınında yer alan haberler ve yorumlarda da barış beklentilerinin iyice arttığı görülmektedir. Yeni Rusya'nın şimdi Sosyalistlerin iş başına gelmesiyle bu tarihi görevi yerine getirme şansını yakaladığını belirten Yunus Nadi, yine de ihtiyatı elden bırakmayıp “Yeni idare elbette daha ziyade sulhe taraftar addedilebilmekle beraber henüz bu hususta vazıh ve kati bir yol tutmuş değildir. ...Rusya'nın yeni hükûmeti gerçekten barış istiyorsa, gerek tek başına ve gerekse müttefikleriyle birlikte barışı gerçekleştirebilir.”¹⁰ Osmanlı kamuoyu en çok barış konusuyla ilgilenmekle beraber neler olabileceği konu-

7 Bu konuyla ilgili tespitler için bkz. Uygur Kocabaşoğlu-Metin Berge, **Bolşevik İhtilâli ve Osmanlılar**, İletişim, İstanbul 2006, s.98, 99, vd.

8 Reuter kaynaklı haberlerin yanı sıra Alman matbuatıyla ilgili bir haber örneği için bkz. **Tasvir-i Efkâr**, numara: 52290, 24 Teşrinisani 1917.

9 Akdes Nimet Kurat, **Türkiye ve Rusya**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990, s.327.

10 **Tasvir-i Efkâr**, 12 Kasım 1917.

sunda çeşitli fikirler de tartışmaya açılmıştı. Genel kanı, Bolşeviklere karşı içerden ve dışardan tahrikler olacağı noktasındaydı. Bunun bir barışı zaruri kılacağı görüşü hâkimdi. Ayrıca Bolşevikler başarısız olsa bile bu süreçte hem devrim karşıtlarının hem de Bolşeviklerin güç kaybedeceği yönündeydi. Dolayısıyla Rusya'nın bundan sonraki süreçte askerî ve siyasi güç olma ihtimalinin az olduğu vurgulanmaktaydı¹¹. Yunus Nadi, bu durumu şöyle ifade etmektedir: "...Ne olursa olsun şurası unutulmamalıdır ki yeni Rusya son dâhili ihtilal ve teşevvüşleri ile harbe salih olmak kabiliyetinden geriye ne kalabilmiş ise onları da kaybetmiştir. Lenin tarafı galip gelmeyecek Kerenski tarafı galip gelse bile artık Rusya'nın harpte oynayabileceği maddi hiçbir rolü kalmamış olacaktır. Rusya'nın hemen hemen münferid sulhüne muadil olan bu hal dahi bizim nazarımızda ihmal olunmayacak bir neticedir..."¹²

Bolşevikler karşı devrim tehlikesini atlattıktan sonra 20 Kasım'dan itibaren barış görüşmeleriyle ilgili hazırlıklara başladılar. Osmanlı Devleti'ni ilgilendiren diğer bir gelişme ise Bolşeviklerin Rus Çarlığı'nın yaptığı gizli anlaşmaları açıklamaya başlamasıydı. Gizli anlaşmaların açıklanmasından sonra ortaya çıkan gerçekler, Osmanlı aydınları tarafından şaşkınlıkla ve öfkeyle karşılandı. 4 Aralık tarihli Sabah gazetesinde İsmail Müştak (Mayakon) Bey, "Gizli Muahedeler Rezaleti"ni anlattığı başyazısında, gizli anlaşmaların Türkiye'nin kendini korumak için savaştığını gösterdiğini ileri sürmekteydi. İngiltere ve Fransa'yı hayatımızın düşmanları olarak niteleyen yazar, "Osmanlı âlemi bu müthiş suikastın hatırasını asla unutmayacaktır." diye haykırıyordu¹³.

Bolşeviklerin barış teklifi ve İtilaf Devletleri'nin Osmanlı'ya gerçekte nasıl baktıklarını gösteren belgeleri ortaya dökmeleri Osmanlı kamuoyunda Bolşevik İhtilali'nin desteklenip Bolşeviklere karşı bir sempati duyulmasını beraberinde getirdi¹⁴. Ancak Osmanlı aydınlarının bu tutumunu onların sosyalizme karşı temkinli davrandıkları hususunu hatırd tutmak gerekir. Rusya'nın barış konusunda askerlerine kati emirler vermesi, ordusunu terhis etmeye başlaması Osmanlı kamuoyunda barış umutlarını artırdı. Ancak bu sefer de diğer İtilaf Devletleri'ni de kapsayan bir barış yapılabilir mi yoksa

11 Kocabaşoğlu&Berge, **Bolşevik İhtilâli ve Osmanlılar**, s.108.

12 Kocabaşoğlu&Berge, **Bolşevik İhtilâli ve Osmanlılar**, s.111, **Tasvir-i Efkâr**, 15 Kasım 1917.

13 Kocabaşoğlu& Berge, **Bolşevik İhtilâli ve Osmanlılar**, s.116.

14 **Tasvir-i Efkâr**, numara: 53399, 3 Kanunuevvel 1917.

sadece Rusya ile mi bir anlaşma yapılacak konusu tartışmaya açıldı¹⁵. 22 Kasım'da Almanlarla Ruslar arasında başlayan ateşkes görüşmeleri, daha sonra Avusturya, Bulgaristan ve Osmanlı Devleti'ni de içine alacak şekilde genişledi ve 15 Aralık 1917 tarihinde Brest-Litovsk'ta ateşkes için bir ön anlaşma imzalandı¹⁶. Bu kolektif anlaşma uyarınca Türk-Rus harbini sona erdirmek üzere ayrı bir anlaşma yapılması gerekiyordu. Bu da 18 Aralık 1917'de imzalanan "Erzincan Mütarekesi" idi. Brest Litovsk'taki görüşmelerde Osmanlı heyeti; Atina eski Sefiri Galip Kemali (Söylemezoğlu) Bey, Zeki ve İzzet paşalardan oluşuyordu. Erzincan Mütarekesi ise daha alt rütbeli yetkililerce imzalandı. Böylece iki ülke arasında üç yıldan fazla süren savaş bitmiş oldu¹⁷.

Rusya'da Bolşevik ayaklanması başladığında yönetimi elinde bulunduran İttihat ve Terakki Fırkası, Bolşevikleri yakından takip etti ve Teşkilat-ı Mahsusa kadrolarından bazılarını Rusya'ya göndererek onarın Beyaz Ordu'ya karşı Kızıl Ordu'da savaşmasına onay verdi. Bolşevik İhtilali sırasında Osmanlı sadrazamı olarak olan Talat Paşa, Avrupa'daki bazı devlet adamlarıyla yaptığı görüşmelerden elde ettiği izlenimin de etkisiyle kapitalist ülkelerin Türkiye hakkında gaddarane fikrin derecesini anlar ve Rusya'ya "tevhid-i nazar etmeye" karar verir¹⁸. Her ne kadar bütün dünya "Bolşevizm'e şiddetle aleyhtar bulunuyorsa da Talat Paşa Bolşeviklerle anlaşmak lüzumunu ihtiyacını hissetmiştir. Rusya ile yapılacak mütareke hakkında Hariciye Nazırı Ahmet Nesimi Bey'in, Meclis-i Mebusan'da, Türk tarafının beklentilerinin ne olduğunu anlattığı konuşma çok büyük coşkuyla karşılandı¹⁹. Ancak Bolşeviklerle Talat Paşa, Ahmet Nesimi Bey ve Ahmet İzzet Paşa'dan oluşan Türk heyeti arasında yapılan görüşmelerde Bolşevik Rusların, bazı konulara özellikle Ermeniler konusuna Çarlık Rusya'sından çok da farklı bakmadıkları anlaşıldı. Osmanlı Devleti barış görüşmelerinde, "Bence bu Brest-Litovsk sulh müzakeratı pek mühimdir." diyen Sadrazam Talat Paşa tarafından temsil edilmek suretiyle bu konuyu ne kadar önemseydiğini ve mücadeleci davranacağını göstermiş oldu. Bolşeviklerin barış yaptıktan sonra Almanya ve Avusturya- Macaristan'da da Bolşevik İhtilali yapmayı tasarladıkları da

15 **Tasvir-i Efkâr**, numara: 53300, 1 Kanunuevvel 1917.

16 Kocabaşoğlu&Berge, **Bolşevik İhtilali ve Osmanlılar**, s.124.

17 Kurat, **Türkiye ve Rusya**, s.331-334.

18 Emel Akal, "Rusya'da 1917 Şubat ve Ekim Devrimlerinin Türkiye'ye Etkileri/ Yansımaları", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, İletişim, C 8, İstanbul 2008, s.123-124, 134.

19 **Tasvir-i Efkâr**, numara: 53397, 4 Kanunuevvel 1917.

anlaşıncı Almanlar bir an evvel barış yapıp ayrılıkçı Ukraynalıları Bolşeviklere karşı destekleme kararı aldı. Osmanlı Devleti'nin iç yazışmalarına yansıdığına göre Rusya adına görüşmeleri yürüten Leon Trotskiy, dört devletin (Almanya, Avusturya-Macaristan, Bulgaristan) Ukrayna'nın bağımsızlığı kararını onaylamaları üzerine buna itiraz etmiş ve bir beyanatta bulunmuştu. Buna göre Trotskiy; "Rusya açısından savaş bitmiştir." diyerek savaşa devam etmeyeceklerini, bütün cephelerdeki ordularını terhis ettiklerini bildirmiş ancak bir barışa yanaşmayacaklarının da sinyalini vermişti²⁰. Bunun üzerine müttefik devletler Rus arazisi üzerinde ilerlemeye başladı. Osmanlı Devleti açısından bu karışıklık daha da özel bir anlam taşımaktaydı. Çünkü Sovyetler, Doğu Anadolu'da Ermenileri silahlandırıp barışı ağırdan almaya gayret etmeye başlayınca Enver Paşa, Talat Paşa'nın tavsiyesini dikkate alarak III. Ordu Komutanı Vehip Paşa'ya, Erzincan istikametinde ilerleme emri verdi. Bunun üzerine 12 Şubat 1918'de askerî harekâta başlandı ve işgal altındaki Türk topraklarının çok büyük kısmı kurtarıldı. Akabinde Bolşeviklerle 27 Şubat'ta müzakereler yeniden başladı ve nihayet 3 Mart 1918'de imzalanan Brest-Litovsk Antlaşması'yla Almanya ve müttefikleri ile Rusya arasındaki savaş sona erdi²¹.

363

Brest-Litovsk Antlaşması ile Rusya savaş öncesi nüfusunun üçte birini, topraklarının dörtte birini, gelirinin %27'sini ve sanayiinin yaklaşık yarısını kaybetti. Büyük Devletler arasındaki ilişkilerde görülmedik bir şekilde, tek taraflı tavizlerle yapılan bu barış anlaşmasının en kârlı taraflarından birisi de kuşkusuz Osmanlı Devleti oldu. Çeşitli haklar, garantiler yanı sıra Doğu Anadolu'da, 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı öncesindeki sınırlara kavuştu. Bu, savaş alanında hezimete varan yenilgiye uğramış bir taraf için küçümsenmeyecek bir kazançtı. Öte yandan 1856 Paris Antlaşması'ndan sonra Rusya'ya karşı ilk defa galip gelinmesi, hem idarecilerde hem de kamuoyunda sevinçle karşılandı ve olumlu bir psikolojik hava yarattı. 5 Mart 1918 tarihli Vakıf gazetesi, Brest-Litovsk barışını Osmanlılar açısından çok güzel özetleyen şu başlığı atmıştı: "Sulhün Şehitlerimize ve Gazilerimize üç Mükafatı: Kars, Batum, Ardahan".

Osmanlı hükûmeti üyelerinin de basına yansıyan düşünceleri farklı değildi. 7 Şubat 1918 tarihli Sabah gazetesine göre; Adliye Nazırı ve Hariciye

20 **Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Babıali Evrak Odası (BEO), 4508/338061, lef 1 (1336 C 08).**

21 Kurat, **Türkiye ve Rusya**, s.367-384.

Nazır Vekili Halil Bey, Rusya'ya karşı iyi niyetler beslendiğini ancak bu ülkedeki gelişmelerin endişe verici olduğunu belirtip Brest-Litovsk'ta Rus Murahhaslarının tavrından ihtilal ateşini bütün Avrupa'ya yayarak orada çıkan yangınları bekleyeceklerinin anlaşıldığını söylemişti. Hariciye Nazırı Vekili'nin mecliste yaptığı açıklamaya göre, Osmanlı Devleti başlıca şu üç şeyi istemişti ve elde etmişti²²:

1- İşgal altındaki topraklarımızın derhal boşaltılıp geri verilmesi

2- 93 Harbi sonrasında Osmanlı Devleti'nden koparılan üç sancağın iadesi

3-Savaşın önce Rusya ile imzalanmış her türlü anlaşmanın geçersiz sayılması. Osmanlı Devleti, Sovyet Rusya ile bir barış anlaşması imzalamasına rağmen Ukrayna meselesi nedeniyle bu konuda temkinli hareket etme ihtiyacı duydu. Çünkü barış metninin Berlin'de onaylanması gerekiyordu. Rusya'nın Ukrayna'nın bağımsızlığını kabul etmek zorunda kaldığı anlaşma metni de Viyana'da tasdik edildikten sonra yürürlüğe konacaktı ve bu henüz yapılmamıştı. Bunun sonucunda Osmanlı hükûmeti, anlaşmanın henüz yürürlüğe girmediği gerekçesiyle Ukrayna ve Rusya vatandaşlarının düşman devletler statüsünde kabul edilmesi gerektiği yönünde karar aldı ve bu kararın titizlikle uygulanması konusunu ilgili nezaretlere emretti²³. O dönemde Rusya'daki karışıklıklar nedeniyle Osmanlı topraklarına sığınan Rus vatandaşlarının sayıya çok olması bu konunun tekrar tekrar Osmanlı hükûmetinin gündemine gelmesine sebep oldu. Ancak Osmanlı hükûmeti bu konudaki tavrını değiştirmede²⁴.

Rusya'nın İç Durumu

Bolşevikler yönetime hâkim olduktan sonra içerde de bazı düzenlemeler yapıp bir emirname yayımladılar. Buna göre; Rusya'da asilzadelik kaldırıldı, rütbe ve unvanlar lağvedilerek Rus halkı statü açısından eşitlendi, asilzadelere ait servetin Zemstvo'lara, servet sahiplerinin ellerindeki taşınır ve taşınmaz malların da mahalli idarelere devredilmesi emredildi²⁵.

22 Kocabaşoğlu&Berge, **Bolşevik İhtilâli ve Osmanlılar**, s.140-143.

23 BOA. BEO, 4508/338061, lef 1 (1336 C 08). Aynı konuyla ilgili Meclisi Vükela kararı için bkz. MV, 211/130 (1336 C 07).

24 BOA. BEO, 4513/338442, lef 1-2, (1336 B 17).

25 Kocabaşoğlu&Berge, **Bolşevik İhtilâli ve Osmanlılar**, s.129.

Aralık ayının ikinci yarısında basında yer alan Rusya ile ilgili haberler adeta bu ülkenin yakın geleceğini haber veriyordu²⁶. Sovyet yönetiminin güçlendiğine ve sertleşmekte olduğuna ilişkin haberlerin yanı sıra yabancı entrika ve müdahaleleri, iç savaş hazırlık provalarıyla “Rusya İmparatorluğu’nun parçalanacağı” beklentisi güçleniyordu. Ukrayna’nın bağımsızlıkçı, ayrılıkçı girişimleri, Don bölgesindeki olaylar, Volga boyundaki çatışmalar vs. Osmanlı basınının gündemindeydi. Hatta gazete haberlerinde Rusya’nın nasıl parçalanacağına dair haritalar yayımlanıyordu²⁷. Böyle de olsa Osmanlı aydınları Rusya’dan gelecek barış anlaşması haberlerini dört gözle beklemekteydi.

Rusya, savaş gündeminden düşse bile dünya kamuoyu onu izlemeye devam etti. Çünkü Rusya Marksizmi uygulayacak ve sosyalist bir toplum oluşturacaktı. Öncelikle bunun sonuçlarının nasıl olacağı merakla takip edilmekteydi. İkinci olarak Rusya savaştan çekilmişti ama hem iç savaştan hem de yabancı müdahalelerinden yakasını kurtaramayacaktı. Yıllarca sürececek iç savaş, idamlar ve salgın hastalıklardan kaynaklanan kayıplar da eklendiğinde milyonlarca Rus’un hayatına mal olabilirdi. Osmanlı Devleti de Rusya’da olup bitenleri merak ve endişe içinde takip etti. Bu konuda 25 Temmuz 1918 tarihinde, Harbiye Nezareti Umur-u Şarkıyye İdaresi Kafkas Şubesi tarafından bir rapor hazırlandı. “Rusya’nın Ahval-i Hazırası Hakkında Rapor” adlı 28 sayfalık bu belgede, Rusya’nın 1918 yılı ortalarındaki durumu ayrıntılı bir şekilde inceleniyordu. Bu rapora göre; Rusya’nın iç durumu son derece karışık ve bozuktur. Bunun başlıca nedeni ise ülkedeki genel iâşe bunalımı ile Bolşeviklerin genel diktatörlük kurmaya yönelik faaliyetleriydi. İtilaf Devletleri’nin Rusya’daki karşı ihtilalci hareketlere destek olduklarına da değinen raporda, Almanların barışa kadar Sovyetlerin iş başında kalmalarına taraftar oldukları, barıştan sonra ise Almanya’nın çıkarlarının da Sovyet yönetimiyle çeliştiği anlatılmaktaydı. Ülkedeki bozuk mali ve ekonomik durumun başlıca sebebinin Kızıl Ordu mensuplarına verilen maaşlar, çalışmayan işçilere verilen yevmiyeler gibi nedenlerle masrafların artması, buna karşılık gelirlerin azalması ve etkin bir şekilde toplanamaması olduğu belirtiliyordu. Rusya’da durumun düzelmesi ve bu ülke ile ekonomik ilişkilerin başlayabilmesi için Bolşevik yönetiminin izlediği politikayı değiştirmesi yani ticaret serbestisi tanınması, mülkiyet hakkını iade etmesi, ekonomik hayata müdahale etmekten vaz geçmesi gerektiği uyarısında bulunuluyordu²⁸.

26 **Tasvir-i Efkâr**, numara: 52317, 21 Kanunuevvel 1917.

27 Mesela bkz. **Tasvir-i Efkâr**, numara: 52320, 24 Kanunuevvel 1917.

28 Kocabaşoğlu&Berge, **Bolşevik İhtilâli ve Osmanlılar**, s.152. Umur-u Şarkıyye İdaresi Kafkas Şubesi, **Rusya’nın Ahval-i Hazırası Hakkında Rapor**, Matbaa-i Askeriye, Dersaadet 1334.

Rusya'daki gelişmeler hiç şüphesiz orada yaşayan Müslümanları da etkilemekte ve bu yönüyle Osmanlı halifesini de ilgilendirmekteydi. Bolşeviklerin Müslümanlara yönelik saldırıları ve Müslümanların maruz kaldığı mezalim gazete haberlerine konu oluyordu. Bu da bazı aydınların bu konuda neler yapılması gerektiği yönünde görüşlerini paylaşmasına yol açtı. Yeni Mecmua'nın 4 Nisan tarihli sayısında Ziya Gökalp'in bu konuyla ilgili bir makalesi yayımlandı: "Rusya'daki Türkler Ne Yapmalı?". Ziya Gökalp bu yazısında, Türklerin umumi ve ebedi vatanı olan Turan'ın tarihte üç kez Türk, üç kez de yabancı hâkimiyetine girdiğini, çarlığın yıkılışı ile bölgenin yeniden (dördüncü kez) Türklerin hâkimiyetine girdiğini anlatıyor ve şunları söylüyordu: "Evet bugün Rusya'daki Türk kardeşlerimizin ebedi surette istiklal kazanacakları bir zamandır." Ancak bu istiklalin kazanılması için sistemli hareket edilmesi gerektiğini belirten Ziya Gökalp, Rusya'daki Türklere üç yol öneriyordu: 1-Rusya'daki kavimler birbirinden ayrı küçük yönetimler değil, hepsinin birleşmesiyle büyük bir devlet tesisine çalışmalıdırlar. 2-. Bu birleşme "fütuhât" yoluyla değil, Almanya örneğinde olduğu gibi siyasi bir birlik oluşturma şeklinde gerçekleştirilmelidir. 3- Rusya Türkleri, herkesin sevdiği, bilgili, yetenekli, her açıdan meziyetli bir "reis" etrafında birleşmelidirler²⁹.

Osmanlı hükûmeti, başka ülkelerin vatandaşı olan kişilerle ilgili uygulamalarında herhangi bir ayırım gözetmeksizin aynı muameleyi yapmaktaydı. Ancak İtilaf Devletleri'nin kendi topraklarında yaşayan Müslümanlarla Hristiyanlara farklı muamelede bulundukları, Hristiyanlara ayrıcalıklı davrandıkları Kırım Cemiyet-i Hayriyesi Reisi Orhan Bey'in bir dilekçeyle başvurmasıyla ortaya çıktı. Bu gelişme üzerine Kırım'dan gelen Müslümanlara ayrıcalık gösterilmesi kararlaştırıldı³⁰.

Diğer Devletlerin Bolşeviklere Bakışı ve Osmanlı Devleti'nin Tutumu

1918 sonbaharında Beyaz Ordu'nun başına Anton Denikin geçmişti. Onun döneminde, "Rusya, tek ve bölünmez!" sloganı altında birleşen Beyaz Ordu, Kazaklardan ve dört Gönüllü Ordu birliğinden oluşmaktaydı. İngiltere'nin bu ordunun başarılı olması için destek verdiği görülmektedir. Nitekim 18 Ekim 1919 tarihinde bir miralay ve iki yüzbaşidan oluşan Rus Tetkik Heyeti ile Cravford (Karavfov) adlı bir İngiliz zabiti, askerî kıyafetleriyle Trabzon'daki ambarları gezerek Rus Gönüllü Ordusu'nun ihtiyaçları birçok

29 Kocabaşoğlu&Berge, **Bolşevik İhtilâli ve Osmanlılar**, s.166.

30 **BOA**. BEO, 4521/33906 (1336 N 20).

eşya ve levazımat malzemesiyle şeker vs. gibi iâşe toplama talebinde bulundu. Durum 9. Ordu Kıtaat Müfettişliği tarafından hükûmete bildirildi. Hükûmet, bahsedilen levazım ve iâşenin ordunun ve ahalinin ihtiyacı olduğunu ve kesinlikle verilmesine müsaade edilmemesini, şayet ısrar edecek olurlarsa Osmanlı hükûmetiyle müttefik devletler arasında konuyla ilgili görüşmeler yapıp ona göre hareket edileceğinin bildirilmesi emredildi. İngiltere Fevkalade Komiserliği ile yapılan görüşmeler sonucunda Amiral Caltholpe imzasıyla gelen yazıda; Rusya Gönüllü Ordusu için Trabzon'dan erzak toplanmasının uygun olmadığı, ancak alınmak istenen savaş malzemesinin Rusya ordusuna ait olmasından dolayı verilmesi gerektiği, Trabzon'daki İngiliz kontrol zabitanın bu malzemeyi almak için memur edildiği, kendisine zorluk çıkarılmaması istenmekteydi³¹.

Rus Gönüllü Birlikleri, Bolşeviklere karşı 1919 yılında bazı başarılar elde etti ve Moskova yakınlarına kadar geldi. Ancak Kasım ayında başlayan Bolşevik taarruzu sonucunda geri çekilmek zorunda kaldı. Mart 1920'de ise Denikin'in ordusu bütün Ukrayna ve Kuzey Kafkasya bölgesinden geri çekilmek zorunda kaldı ve ordusu dağıldı³². Aynı dönemde Antant Devletleri Yüksek Meclisi, Avrupa'daki durumu analiz etmek suretiyle Rusya'daki iç savaşın son derece büyük bir tehlike ve asayişsizlik kaynağı olduğunu gördüler. Onlar için yapılması gereken en doğru şey savaşı durdurmaktır. Bunun üzerine, 1920 Nisan ayı başında Denikin Güney Rusya'daki Beyaz Ordu Birlikleri Komutanlığı'ndan istifa ederek Rusya'yı terk etti. Bir İngiliz torpidosuyla Novorossiisk'ten İstanbul'a geldi. Kısa süre sonra Londra'ya ve diğer Avrupa başkentlerine gitti. İstanbul'da bulunduğu sırada, İngiliz hükûmeti İstanbul'daki Yüksek İngiliz Komiseri aracılığıyla, Denikin'e gizli bir telgraf göndererek yeni bir teklif yaptı. Telgrafta "Rusya'daki iç savaşı devamının, Avrupa'daki koşullar göz önüne alındığında büyük bir tehlike" arzettiğini belirtti ve Denikin'e Kırım'da genel bir af ilan edilmesini de dikkate alarak ya ordu ile ya da tek başına Sovyet hükûmetine geri dönmesini önerdi. Bunun karşılığında ona askerî olmasa da diplomatik destek sözü verdi. Ancak Denikin Bolşeviklerle barış önerisini ve Sovyet Rusya'ya geri dönme tavsiyesini reddetti³³. Çünkü Vrangel komutasında Kırım'da toplanan Beyaz Ordu, Kızıl

31 BOA. BEO, 4596/344629 (1338 M 22).

32 Denikin'in askerlerinden biri Hopa'daki Nizamiye Taburuna sığınmış ve burada yılancık hastalığından vefat etmiştir. Konuyla ilgili yazışmalar için bkz. BOA. BEO, 4613/345906 (1338 Ca 04).

33 Acar, **Rusça Kaynaklarda Gelibolu**, s.5-6.

ordu karşısında yenilgiye uğramış ve Vrangeli ve beraberindekiler buradan ayrılmak zorunda kalmışlardı³⁴.

Osmanlı hükûmeti, Rusya konusuna Avrupa'nın nasıl yaklaştığını anlamaya çalışıyordu. Bunun için Avrupa basınıni takip edilmekte ve sonuca varılmaya çalışılmaktaydı. 1919 yılının ilk haftalarında İngiltere ve Fransa'nın Rusya ve Bolşeviklere nasıl baktığı çok önemliydi. Çünkü Osmanlı Devleti'nin durumu Paris'te yapılacak konferansta görüşülecekti. 15-17 Ocak tarihi Le Monte ve Daily News gazetelerinin ilgili sayfaları Osmanlı hariciyesi tarafından tercüme ettirilmiştir. Buradan anlaşıldığına göre; Fransa'nın Bolşevikler dışında kurulacak her hükümetle anlaşma, İngiltere Başbakanı Lloyd George'un ise Bolşeviklerle uzlaşma konusuna hazır olduğudur. Daily News, 15 Ocak 1919 tarihli nüshasında; İngiltere'nin Rusya'da askerî harekât yapmak istemediğini, Amerikalıların ise bunu hiçbir zaman onaylamadıklarını yazmaktadır. 16 Ocak 1919 tarihli Le Monte gazetesi benzer fikri aktardıktan sonra daha ayrıntılı bilgiler vermekte Fransa'nın, barış konferansına Rus Çarlığı adına eski Dışişleri Bakanı Sazonov'un katılması fikrini savunduğunu ve Sazonov'un bu niyetle Paris'e geldiğini bildirmektedir. Buna karşılık İngiliz gazetelerinden Lanchester Guardian, İngiltere'nin barış konferansına Bolşevikleri davet etmek istediği haberini yazdı. 17 Ocak tarihli Le Monte gazetesi ise Sazonov'un Rusya'yı temsil edemeyeceği, onun Rusya'da sadece küçük bir grup tarafından desteklendiği, Sazonov'u Rusya'nın temsilcisi gibi görmenin hayalperestlik olduğu görüşünü yansıtmaktadır.³⁵

Osmanlı Devleti'nin Bolşevik İhtilali Nedeniyle Karşılaştığı Problemler ve Alınan Tedbirler

Mali Problemler

Rusya'daki karışıklıklar, Rus toplumunun bir kısmının yeni arayışlara girmesine sebep oldu. Kitlesel göç hareketleri başladı. Bu göçlerin istikametlerinden biri de Osmanlı topraklarıydı. Rus göçmenler gelirken beraberlerinde kendi paralarını getirip bunu Osmanlı piyasasına sürdüler. Bunun önünü

34 Umut C. Karadoğan, "İşgal Döneminde İstanbul ve Gelibolu'da Bolşevik Aleyhtarı Wrangel Ordusu", **Bilgi**, Sayı: 57, Bahar 2011, s. 137. Ayrıca krş. Elnur Ağayev, "1920'lerin Başında İstanbul'a Rus Göçü(Sayıları, Maddi Durumları, Ülkelerine Geri Dönüşleri", **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 3, Cilt: 1, 2012, s. 388.

35 Belgenin diğer eklerinde Rusya'daki iç savaş hakkında bilgiler verilmektedir. Bkz. **BOA. Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti, 2. Şube Evrakı** (DH. EUM. 2. Şb), 67/24 (1338 R 08).

almak mümkün olmayınca Osmanlı hükûmeti; piyasada Rus parasının artmasının ticari menfaatlere aykırı olduğunu, zaten Rus parasının Osmanlı sınırlarına sokulmasının daha önce yasaklandığını, buna riayet etmeyenlerin cezalandırılacağını ilan etti. Çünkü Rusya'da olan bitenden habersiz olan kişilerin hiçbir değeri olmayan bu paralarla iş yapmaları durumunda büyük zarara uğrayacakları aşikârdı³⁶. Bu konuyla ilgili olarak Fransa, İngiltere ve İtalya Fevkalade Komiserleri de Osmanlı hükûmetini uyardı. Osmanlı hükûmeti, 17 Şubat 1919 tarihinde sorunu çözümleyebilmek amacıyla Rus paralarını tedavülde kaldırma kararı aldı³⁷. Ancak Maliye Nezaretinin Sadaret Makamına gönderdiği bir yazı bu kararın tam olarak uygulanmadığını ortaya koydu. İstanbul'da işgalci güçlerin tayin ettiği polislerin limandan 50 bin ruble para geçirmelerine izin vermiş, bu miktar daha sonra 100 bin rubleye çıkarılmıştır. Bunun neticesinde vapurlar, kayıklar dolusu ruble İstanbul'a sokulup Galata'da alenen satışa sunulmuştur. Konuyla ilgili olarak Hariciye Nezareti Fransız, İngiliz ve İtalyan komiserlikleriyle görüşmeler yapmış ve bu uygulamanın zahiri olduğu anlaşılmıştır. Öte yandan Rusya'da kurulan çeşitli hükûmetler para basmakta ve bu konuda istikrar bulunmamaktadır. Osmanlı hükûmetince işgalci güçlerin Rus rublesinin Osmanlı topraklarına girişine katiyen izin vermemeleri ve 12 Ağustos 1919 tarihli müşterek kararnamenin uygulanması hususunda 14 Nisan 1920 tarihinde yeni bir karar alındı³⁸.

369

Rusya'dan gelenlerin yanlarındaki parayı İstanbul'daki Rus bankası aracılığıyla Osmanlı lirasıyla değiştirmelerinin önü açıldı³⁹. Bu kararın alınmasıyla Osmanlı topraklarındaki Ruslar tamamen muhtaç duruma düştüler. Çünkü mültecilerin işesini karşılayacak hiçbir kaynağın olmaması onların barındıkları yerlerdeki mahalli idareleri çok zor duruma sokacak ve konunun çözülmesi açısından çeşitli formüller düşünülecektir⁴⁰. Mesela Rusya ve civarından Osmanlı topraklarına gelenlerden bir kısmı geri dönmek, dönerken de Osmanlı hükûmetinin tedavülde olmadığı gerekçesiyle el koyduğu paralarını tekrar almak istediler. Bu şekilde gelen talepler birçok bürokratik işlemi beraberinde getirdi⁴¹.

36 BOA. BEO, 4559/341905, lef 1-3 (1337 C 16).

37 BOA. BEO, 4559/341905, lef 4 (1337 C 16).

38 İstanbul'a gelen Rus Başkumandan General Fisher'in durumuyla ilgili yazışmalar için bkz. BOA. BEO, 4626/346913 (1338 B 24).

39 BOA. BEO, 4631/347261 (1338 Ş 13).

40 BOA. BEO, 4622/346603 (1338 C 26).

41 Gürcü tebaasından Müeyyiz Avram adlı kişinin el konan parasını alıp Batum'a dönmek istediğiyle ilgili yazışmalar için bkz. BOA. BEO, 4660/349485 (1339 S 14).

Osmanlı Devleti'nin karşı karşıya kaldığı diğer bir husus ise Rus sığınmacılar için çeşitli yardım malzemelerinin Osmanlı sınırından geçirilmesi sırasında gümrük vergisinden muaf tutulmasıyla ilgili taleplerdi. Mesela 1920 yılı ilkbaharında Osmanlı topraklarına doğru New York'tan yola çıkan "Export Steamship Corporation" şirketine ait "Masillion Bridge" adlı gemide Rus mülteciler için yardım malzemesi bulunduğu, bunlardan gümrük vergisi alınmaması, bu malzemelerin muhtaçlara dağıtılmak üzere Franklin A. Gillord'a teslim edilmesi Amerikan Fevkalade Komiserliği tarafından Osmanlı hükûmetinden resmen talep edilmiş, Osmanlı hükûmeti de bu talebi uygun görmüştü⁴². Bu konuyla ilgili taleplerin çoğalmasından dolayı Maliye Nezareti bir kararname çıkararak "Rus mültecilerine mahsus olmak üzere transit depolarından azami 100 bin liraya kadar satın alınacak mekulat ve melbusat gümrük rüsumundan muaftır." demek suretiyle bu konuda bir sınırlama getirme ihtiyacı duydu. Ancak Sadaret Makamı bu kararnamenin yürürlüğe konma imkânı olmadığı gerekçesiyle bu düzenlemeyi reddetti⁴³.

Mültecilerin masraflarının karşılanabilmesi amacıyla Rus Kızılhaç Cemiyeti tarafından yardım toplanması talebi, Osmanlı topraklarında yardım toplama yetkisinin kanunlar çerçevesinde sadece Kızılay'a ait olması nedeniyle kanuna aykırı olmakla beraber bu yardımın toplanmasının zaruriyeti dikkate alınmış ve Meclis-i Vükela, 26 27 Kanunuevvel 1919'da geçerli olmak üzere özel izin vermiştir⁴⁴.

Rus Mültecilerden Kaynaklanan Problemler

Bolşevik İhtilali'nden sonra Osmanlı topraklarına çok sayıda Rus sığınmacı geldi. Başlangıçta bu kişileri ilgilendiren organizasyonu ve işlerinin bir kısmını İstanbul'daki Fransa Fevkalade Komiserliği üstlendi. Ancak bu kişilerin Trakya ve İstanbul'da dağınık bir alana yerleştirilmesi Osmanlı hükûmetinin çok da hoşuna gitmedi. Bunun en büyük sebebi, Rus sığınmacıların bulundukları kamplardan kaçarak dağlara, köylere yayılıp çeşitli suçlar işlemesi⁴⁵ ve yıllardır yoklukla mücadele eden bölge halkının bir salgın riski ile karşı karşıya kalmasıydı. Bu yüzden Osmanlı Hariciye Nezareti Fransa

42 BOA. BEO, 4620/346477 (1338 C 19); BOA. BEO, 4623/346720 (1338 B 04).

43 BOA. BEO, 4669/350144 (1339 R 21).

44 BOA. BEO, 4668/350063 (1339 R 11).

45 BOA. BEO, 4671/350290 (1339 Ca 08).

nezdinde girişimlerde bulunarak göçmenlerin en kısa zamanda başka bölgelere sevk edilmesini, kalması zorunlu olanların belli bölgelerde toplanmasını ve salgın riskini ortadan kaldırmak için Uluslararası Hıfzıssıhha Heyeti'nin bölgede çalışmalar yapmasını talep etti⁴⁶. Ancak Fransızlar, Nisan 1920 itibarıyla yardımları kestiler ve mültecilerin iâşesi tamamen bulundukları yerlerdeki mahalli idarelere kaldı⁴⁷.

Mültecilerin kontrolsüz bir şekilde Karadeniz sahillerinden iç bölgelere dağılma ihtimalinden de çekinen hükûmet ilgili birimleri tedbirli olmaları, içeriye Rus ve Rum muhacir geçmesine müsaade edilmemesini istedi⁴⁸.

Tabiiyet Talepleri

Bolşevik İhtilali'nin Osmanlı'ya bir diğer etkisi Osmanlı tabiiyetine geçmek isteyen Rus vatandaşlarıyla ilgili taleplerin artması konusundaydı. Bu yöndeki taleplerin yoğunluğu karşısında karar vermekte zorlanan Osmanlı hükûmeti, Hukuk müşavirliğinden görüş sormak suretiyle konuyu hukuki bir zemine oturtma eğilimine girdi. Buna göre kişilerin Osmanlı tabiiyetine kabul edilebilmeleri için en az beş yıl süreyle Osmanlı topraklarında ikamet olmaları akil balığ olmaları gerekiyordu. Aile büyükleri vatandaşlığa kabul edilen çocuklar yaşlarını doldurduklarında Osmanlı vatandaşı sayılamazlar. Bunun dışına çıkılması ancak müracaat eden kişinin olağanüstü meziyetlere sahip olması durumunda söz konusu olabiliyordu. Vatandaşlık talebinde bulunan kişilerin kendi uyruklarını terk ettiklerine dair bağlı bulundukları devletten izin almaları gerekiyordu. Ancak Rus göçmenler kaçarak Osmanlı topraklarına gelmişlerdi ve böyle bir durum onlar için söz konusu değildi. Bu durumda bu kişiler muhacir statüsü içerisinde vatandaşlığa alınabilirlerdi. O zaman da her kime vatandaşlık verildiyse tekrar eski ülkesine dönmeye çalışmayacak ve buna dair senet imzalayacaktır. Hukuk müşavirliği; daha önce bu tip vakalardan bir kısmının işlerine geldiğinde Osmanlı vatandaşlığından kaynaklanan tüm imkânları kullandıklarını ama bazen de eski tabiiyetlerini dile getirip o durumlarından kaynaklanan bazı avantajlar elde etmeye çalıştıklarını, bunun aksi bir kanaat oluşması durumunda ve mutlaka bu göçmenlerin Osmanlı vatandaşlığına geçme hususunda niyetli olduklarına ikna olunması durumunda buna müsaade edilmesi gerektiğini bildirdi. Ayrıca

46 BOA. BEO, 4669/350134 (1339 R 19).

47 BOA. BEO, 4671/350290, 1ef 2, (1339 Ca 08).

48 BOA. Dâhiliye Nezareti Şifre Kalemi (DH. ŞFR), 107/46 (1338 Ca 19).

göçmenlerin İstanbul'daki Fransa, İngiltere ve İtalya Komiserliklerini araya koyarak bazı taleplerde bulunma ihtimallerinin yüksek olduğunu, bunun da bazı problemlere yol açabileceği uyarısında bulundu⁴⁹.

Osmanlı hükûmetinin tabiiyet taleplerini kabul etmek için hevesli olmadığına anlaşılmıştı. Sonra bazı Rus göçmenlerin ihtida etme yolunu seçtiği, ama bunun da Osmanlı vatandaşlığının yolunu açmak için kolaylık getirmediği görülmektedir⁵⁰. Hükûmet, Rus sanayi erbabının dahi vatandaşlığa alınmaması kararını 11 Nisan 1922'de yetkili makamlara bildirdi⁵¹.

Salgın Riski

Rusya'dan gelen gemiler salgın hastalık riskini artırmaktaydı. Sıhhiye Nezareti, Bahriye Nezaretine bağlı bir motorun Canik Mutasarrıflığı emrine verilmesini temin edip onları bu konuda tedbirli olmaları konusunda ikaz etti⁵². Hükûmet, özellikle Çatalca ve civarında iskân edilmiş Rus göçmenlerden kaynaklı bir salgın ihtimalinden korkmakta ve bunu sık sık Fransa Fevkalade Komiserliği ile paylaşıp tedbirli olunmasını istemekteydi⁵³. Çünkü Çilingir bölgesine yerleştirilen muhacirler arasında kolera salgını baş göstermiş ve günde 20-30 arasında insanın vefat ettiği bilgisi alınmıştı. Salgın, İstanbul'un su ihtiyacını karşılayan Terkos'a yakın bir bölgede söz konusu olduğu için hayati önem taşımaktaydı. Bu konuda alınan önlemlerden biri de Çatalca ve Hadımköy istasyonlarından yolcu alınmasının yasaklanmasıydı⁵⁴.

Diğer

Osmanlı hükûmeti, 1920 yılı başlarında, savaş sırasında Rus işgaline uğrayan şehirlerden Prof. Uspenski marifetiyle Rusya'ya kaçırılan tarihî eserlerin Türkiye'ye iade edilmesi için çalışma başlattı. Ancak Rusya'da istikrarlı bir hükûmet bulunmaması ve Bolşeviklerle imzalanan barış anlaşması henüz tasdik edilmediği için uygun zamanın beklenmesi kararlaştırıldı⁵⁵.

Rus mültecilerinden bazılarının diploması olmadığı hâlde doktorluk yaptıkları belirlenerek bunlara karşı önlemler alındı⁵⁶.

49 BOA. BEO, 4678/350809 (1339 B 21).

50 BOA. Dâhiliye Nezareti İdare-i Umumiye Evrakı (DH. İ. UM), 19-15/1-12 (1339 R 14).

51 BOA. DH. İ. UM, 20-30/14-59 (1340 Ş 15).

52 BOA. DH. İ. UM, 11-4/6-75 (1339 R 28).

53 BOA. DH. İ. UM, 19-15/1-23 (1339 R 21).

54 BOA. DH. İ. UM, 19-15/1-26 (1339 R 28).

55 BOA. BEO, 4669/350120 (1339 R 18).

56 BOA. BEO, 4687/351523 (1339 Za 11).

SONUÇ

Bolşevik İhtilali gerçekleştiğinde Birinci Dünya Savaşı devam etmekteydi ve Rusya, Osmanlı Devleti'nin amansız düşmanlarından birisiydi. O yüzden Rusya gibi bir düşmanın savaştan çekilmesi, Osmanlı hükûmetini ve kamuoyunu savaşın seyrinin değişmesi konusunda ümitlendirdi. Rusya ile birlikte İngiltere ve Fransa'nın da çöküşe gidebileceği düşüncesi Osmanlı aydınlarının zihnini meşgul etti. İhtilalin dünyaya çok yeni fikirler sunduğu gerçeği Osmanlı aydınları arasında çok cılız bir şekilde tartışıldı. Çünkü Osmanlı Devleti için en önemli konu, Rusya ile bir barış yapıp savaş hâlinin sona erdirilmesi konusundaydı.

Osmanlı Devleti ve Rusya Brest-Litovsk antlaşmasını imzalayarak iki ülke arasındaki savaş bitirdi. Ancak Rusya'da meydana gelen bu büyük hareket hem komşusu olması hem de daha sonra savaş kaybettiği için Osmanlı topraklarının İtilaf Devletleri tarafından işgal edilmesinden dolayı bazı problemlerle karşılaştı. Osmanlı Devleti, barış yapıp Rus savaşını sona erdirdi ama Rusya'nın içinde yaşadığı problemin bir kısmı Osmanlı topraklarına kaydı.

Bolşeviklerin ortaya attığı sosyalist fikirlerin Anadolu'da yayılması ihtimali Osmanlı aydınlarını meşgul eden bir husus oldu. İhtilal sonucunda Anadolu'ya bir Rus göçü oldu ve bundan kaynaklanan problemler Osmanlı hükûmetini yaklaşık üç yıl meşgul etti.

Osmanlı Devleti, Rus savaşını sona erdirdiği için Bolşevik İhtilali'ni başlangıçta çok olumlu bulsa da daha sonraki dönemlerde bu ihtilalin fikri yönünün Anadolu'yu etkilememesi için daha temkinli hareket etme ihtiyacı duydu.

KAYNAKÇA**Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) Belgeleri**

Babialı Evrak Odası Belgeleri (BEO), 4508/338061, lef 1 (1336 C 08).
BEO, 4508/338061, lef 1 (1336 C 08).

BEO, 4513/338442, lef 1-2, (1336 B 17).

BEO, 4521/339067, (1336 N 20).

BEO, 4596/344629 (1338 M 22).

BEO, 4613/345906 (1338 Ca 04).

BEO, 4559/341905, lef 1-3, (1337 C 16).

BEO, 4559/341905, lef 4, (1337 C 16).

BEO, 4626/346913 (1338 B 24).

BEO, 4631/347261 (1338 Ş 13).

BEO, 4622/346603 (1338 C 26).

BEO, 4660/349485 (1339 S 14).

BEO, 4620/346477 (1338 C 19); BEO, 4623/346720 (1338 B 04).

BEO, 4669/350144 (1339 R 21).

BEO, 4668/350063 (1339 R 11).

BEO, 4671/350290 (1339 Ca 08).

BEO, 4669/350134 (1339 R 19).

BEO, 4671/350290, lef 2, (1339 Ca 08).

BEO, 4669/350120 (1339 R 18).

BEO, 4687/351523 (1339 Za 11).

BEO, 4678/350809 (1339 B 21).

BOA. Dâhiliye Nezareti Şifre Kalemi (DH. ŞFR), 107/46 (1338 Ca 19).

BOA. Dâhiliye Nezareti İdare-i Umumiye Evrakı (DH. İ. UM), 19-15/1-12 (1339 R 14). BOA. DH. İ. UM, 20-30/14-59 (1340 Ş 15).

BOA. DH. İ. UM, 11-4/6-75 (1339 R 28). BOA. DH. İ. UM, 19-15/1-23 (1339 R 21). BOA. DH. İ. UM, 19-15/1-26 (1339 R 28).

BOA. Dâhiliye nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti 2. Şube Ev-
rakı (DH. EUM. 2. Şb), 67/24, (1338 R 08).

Meclis-i Vükela Mazbataları (MV), 211/130 (1336 C 07).

Gazeteler

Tasvir-i Efkâr, numara:3339, 21 Eylül 1917.

Tasvir-i Efkâr, numara: 52290, 24 Teşrinisani 1917.

Tasvir-i Efkâr, 12 Kasım 1917.

Tasvir-i Efkâr, 15 Kasım 1917.

Tasvir-i Efkâr, numara: 53399, 3 Kanunuevvel 1917.

Tasvir-i Efkâr, numara: 53300, 1 Kanunuevvel 1917.

Tasvir-i Efkâr, numara: 53397, 4 Kanunuevvel 1917.

Tasvir-i Efkâr, numara: 52317, 21 Kanunuevvel 1917.

Tasvir-i Efkâr, numara: 52320, 24 Kanunuevvel 1917.

375

Araştırma ve Tetkik Eserler

Acar, Kezban, “Rusça Kaynaklarda Gelibolu ve Beyaz Ruslar”,
Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ, S 20, Yıl 14, Bahar 2016, ss.1-33.

Ağayev, Elnur, “1920’lerin Başında İstanbul’a Rus Göçü (Sayıları,
Maddi Durumları, Ülkelerine Geri Dönüşleri”, **İnsan ve Toplum Bilimleri
Araştırmaları Dergisi**, S 3, C 1, 2012, ss.386-397.

Akal, Emel, “Rusya’da 1917 Şubat ve Ekim Devrimlerinin Türkiye’ye
Etkileri/Yansımaları”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce**, İletişim, C 8,
İstanbul 2008.

Bakar, Bülent, **Esir Şehrin Misafirleri Beyaz Ruslar**, Tarihçi Kitabevi,
İstanbul 2012.

Günay, Nejla, **Zoraki İttifaktan Yol Ayrımına İttihat Terakki ve
Ermeniler**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2015.

Karadoğan, Umut C, “İşgal Döneminde İstanbul ve Gelibolu’da Bolşevik
Aleyhtarı Wrangel Ordusu”, **Bilig**, S 57, Bahar 2011, ss.135-157.

Kocabaşoğlu, Uygur-Berge, Metin, **Bolşevik İhtilâli ve Osmanlılar**,
İletişim, İstanbul 2006.

Kurat, Akdes Nimet, Türkiye ve Rusya, Kùltür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990.

Umur-u Şarkıyye İdaresi Kafkas Şubesi, **Rusya'nın Ahval-i Hazırası Hakkında Rapor**, Matbaa-i Askerîye, Dersaadet 1334.